

В. М. Бранавец-Янковіч

**«АПОШНІ СВЕТА» КРЫСТАФА РАНСМАЙРА  
Ў КАНТАКЦЫЕ АЎСТРЫЙСКАГА  
АНТЫАЙЧЫННАГА РАМАНА**

З другой паловы ХХ ст. літаратуразнаўцы актыўна зацікавіліся аўстрыйскай літаратурай, пытанне пра самабытнасць якой доўгі час выклікала спрэчкі сярод навукоўцаў. Аднак шматлікія параўнальныя даследаванні паказалі, што аўстрыйская славеснасць выразна адрозніваецца ад нямецкай – як тэматычна, так і фармальна.

Адметнае месца ў аўстрыйскай літаратуры займае тэма айчыны – большасць пісьменнікаў тым ці іншым чынам пераасэнсоўваюць пытанне ідэнтычнасці праз аналіз узаемаадносін з мінулым, паказ вялікіх памылак і міфаў дзяржавы і іх уплыву на грамадства, у выніку чаго дэманструюць непрыняцце Аўстрыі як радзімы. Асабліва ярка гэта тэндэнцыя праяўляецца ў 1970-я гг., калі ў літаратуры ўзніклі творы, якія прынята адносіць да жанру антыайчыннага рамана (Antiheimatroman). Для яго характэрны панарамны паказ жыцця аўстрыйскай правінцыі з яе «хлуслівымі ідыліямі, забойчымі стэрэатыпамі, знішчанай айчынай і псіхічна знішчанымі праз гэта людзьмі» [1, с. 117]. Тым ці іншым чынам судакрануліся з гэтым жанрам такія вядомыя аўстрыйскія пісьменнікі, як Томас Бернхард (Tomas Bernhard), Эльфрыда Елінэк (Elfride Jelinek), Роберт Менасэ (Robert Menasse), Франц Інэрхофер (Franz Innerhofer) і інш.

Сваю даніну аддае антыайчыннаму раману і Крыстаф Рансмайр (Christoph Ransmayr) у раманах «Жахі льду і цемры» («Die Schrecken des Eises und der Finsternis», 1984) і «Хвароба Кітахары» («Morbus Kitahara», 1995), дзе ён закранае праблему Аўстрыі як «ідэальнай духоўнай канстанты, што прысутнічае ў галовах людзей, так ці інакш звязаных з гэтай краінай» [2, с. 3], як заўважае расійскі літаратуразнаўца А. Плахіна. Не з'яўляецца выключэннем і раман, які зрабіў пісьменніка славытым, – «Апошні свет» («Die letzte Welt»), што стаў галоўнай падзеяй Франкфурцкага кніжнага кірмашу 1988 г., а ўзяты з «Метамарфоз» Авідзія эпіграф да кнігі – «Нішто свайго аблічча не захоўвае нязменным» – дэвізам эпохі.

Гаворка ў рамане ідзе пра Коту Месалінуса, які, пачуўшы ў Рыме чуткі пра смерць паэта Публія Авідзія Назона, едзе на ўзбярэжжа Чорнага мора з мэтай або пацвердзіць гэтыя чуткі, або абвергнуць іх і трыумфальна вярнуцца

ў «Вечны горад» ці з паэтам, ці з яго паэмай пра міфічныя ператварэнні, якая была спалена творцам перад самай высылкай. Цягам аповеду пошукі Авідзія і тэксту «Метамарфоз» ператвараюцца ў пошукі сябе, свайго імені і месца ў чужым свеце.

Пасля сямнаццацідзённага падарожжа да мяжы імперыі Кота прыбывае ў чарнаморскі порт Томы (сучасная Канстанца, Румынія), дзе пануе атмасфера разрухі і агульнага заняпаду. Гэта пакрыты пылам і брудам («... eiserne Stadt... das Kaff... das Irgendwo» [3, с. 6] з раз'едзенымі іржой прыпынкамі аўтобусаў, што заязджаюць у горад пару разоў на месяц, парослай імхом і пакінутай вернікамі каталіцкай царквой, занядбанымі дамамі, вуліцамі і кварталамі, дзе замест людзей жывуць толькі павукі-птушчаловы. Над усім гэтым пейзажам узвышаюцца злавесныя горы, вяршыні якіх скаваныя вечным холадам ільдоў, які двухгадовай зімой не адпускаў Томы да прыезду галоўнага героя. Сам Рансмайр у некаторых інтэрв'ю прызнаваўся, што падчас апісанняў горных падарожжаў, прысутных у многіх творах пісьменніка, перад яго вачыма стаялі Альпы, у вёсцы ля падножжа якіх ён рос. Таму, нягледзячы на тое, што само слова «Аўстрыя» ні разу не фігуруе ў тэксце, можна казаць пра пэўную геаграфічную суаднесенасць прасторы: гарамі, што кідаюць свой цень на Томы, з'яўляюцца аўстрыйскія Альпы.

Неабходна звярнуць увагу не толькі на месца дзеяння рамана, але і на сістэму вобразаў, а менавіта – на насельнікаў Томаў: гэта стомленыя, змучаныя і згубленыя людзі, якія праз спробы выжыць сярод холаду, галечы і камянёў сівюць заўчасна, як людзі жалезнага стагоддзя ў «Днях і турботах» Гесіёда: «In den Häusern mühten sich früh alternde, stets dunkel gekleidete Frauen ab und in den Stollen hoch über den Dächern, hoch in den Abhängen, staubige, erschöpfte Männer. Wer hier zum Fischen hinausfuhr, der fluchte auf das leere Wasser, und wer ein Feld bestellte, auf das Ungeziefer, den Frost und die Steine» [3, с. 10]. Мясцовыя жыхары – прышлыя людзі, якія, як Арахна, Тэрэй або Чутка, выпадкова трапілі ў Томы з іншых краёў, але з'ехаць адсюль ужо не змаглі, і ўсё ж такі да чужынцаў яны ставяцца з вялікім недаверам і нават злосцю, хоць калісьці самі былі ў падобнай сітуацыі. Толькі Лікаон, мясцовы шавец, дае Коту прытулак, але не са спачування ці шкадавання, а проста таму, што яму ўсё адно. Падобная аб'якавасць характэрна для ўсіх жыхароў мястэчка – ім няма розніцы, куды падзеўся той дзіўны рымскі карлік-вершаплёт, чаму на руінах расце пурпуровы і фіялетава мох, Бат ператварыўся ў камень, а Прокна баіцца заставацца сам-насам з мужам. Не выклікае сярод іх здзіўлення і жудасны начны ўраган, які павыварочваў дрэвы і магутнай

залевай знішчыў фундаменты некаторых дамоў і драўляныя масткі, пазносіў рэчы ўніз, да мора, і размыў вуліцы да непазнавальнасці: «Ein Sturm? Ein Wolkenbruch? Da habe er wohl schlecht geträumt, der Römer» [3, с. 143] – усе разбурэнні, маўляў, ад якой-небудзь збеглай жывёліны ці парыву ветру. Таксама не шакіруе іх знікненне Рэха, палюбоўніцы Коты (і ледзь не ўсёй мужчынскай паловы Томаў), падчас гэтага ўрагану, як калісьці не надта здзівіла знікненне Філамелы, якую муж яе сястры, мяснік Тэрэй, узяў з сабой у горы па дровы, дзе жажлівым чынам згвалціў і знявечыў. І нават калі праз шмат год бедная жанчына змагла знайсці сястру і паказаць свайго тырана, абурэння сярод насельнікаў Томаў не назіраецца – іх сэрцы акамянелі і страцілі любую магчымасць спачування і любові.

Адзіны персанаж, што спрабуе знайсці хоць які-небудзь сэнс, – немец Дзіт, які дэзерціраваў пасля ўдзелу ў «зачыстцы» аднаго з фашысцкіх канцлагаў, быў моцна паранены і выратаваны ад смерці (хутчэй сваёй унутранай сілай, чым майстэрствам мясцовых лекараў), а цяпер працуе траўнікам і трунаром. Згодна з «Метамарфозамі», Дзіт, або Плутон, – персанаж антычнай міфалогіі, валадар падземнага царства. У рамане Рансмайра гэта цар памерлых, міфалагічнае ўвасабленне смерці, які становіцца самым чалавечым, самым жывым героем, што бачыць наскрозь ваўчыную натуру сучаснага чалавека: «...in seinem Innersten blieb er doch davon überzeugt, daß den Lebenden nicht mehr zu helfen war, daß es keine Grausamkeit und keine Erniedrigung gab, die nicht jeder von ihnen in seinem Hunger, seiner Wut, Angst oder bloßen Dummheit verüben und erleiden konnte; jeder war zu allem fähig» [3, с. 217]. Навокал Дзіта – зласлівыя, подлыя і баязлівыя людзі, якія пры сустрэчах не глядзяць адзін аднаму ў вочы, а калі раптам хтосьці пачне адкрываць у Фінеевым шынку тое, што глыбока турбуе душу, то ў адказ пачуе толькі смех і здэкі. Поўныя спагады і пяшчоты клопаты пра памерлых немаўлят і старых, нявінных твары якіх Дзіт імкнуўся захаваць пахучымі мазямі як мага даўжэй, можна разглядаць не толькі як віну жывога перад памерлымі, але таксама і як адвагу прызнаць тое, што жыхары Томаў так зацята не жадаюць казаць Коту, хаваючыся ад распытаў кароткай фразай: ты нічога не ведаеш, не разумееш, чужынец...

Сам зварот да матыву метамарфоз, па словах А. Плахінай, з’яўляецца «шматзначным пасылам у бок краіны, якая за XX стагоддзе паспела перажыць мноства змен» [2, с. 16]: гэта і падзенне імперыі Габсбургаў, Першая рэспубліка і ўдзел у Другой сусветнай вайне, які з палітычных прычын доўгія гады выстаўляўся «на экспарт» як аншлюс, незаконнае далучэнне і прымус,

хоць насамрэч большасць аўстрыйцаў вітала фашыстаў і далучэнне Аўстрыі да Германіі. Гэты прыгожы вобраз самадастатковай і шчаслівай краіны і былі пакліканыя разбураць, дэканструяваць антыайчынныя раманы, бо як і знішчальная кніга, якая «працягвае ўплываць на жыццё людзей і ўсплываць у ёй то тут, то там у выглядзе нейкай ідэальнай сілы» [2, с. 16], ідэі і спадчына нацызму, на думку пісьменнікаў, усё яшчэ маюць свой уплыў сярод аўстрыйцаў.

Такім чынам, раман К. Рансмайра «Апошні свет» мае пэўныя прыкметы, характэрныя для жанру антыайчыннага рамана, а менавіта адметную прасторавую мадэль, якую можна прадставіць як збіральны вобраз шматлікіх правінцыйных мястэчак, дзе працякае дзеянне антыайчынных твораў аўстрыйскай прозы, а таксама сістэму персанажаў, якія праз уласную замкнёнасць і згубленасць дайшлі да стану самаразбурэння асобы.

### Літаратура

1. *Мэнасэ, Р.* Краіна без уласцівасцяў / Р. Мэнасэ // *Arche*. Пачатак. – 2011. – № 9 (108). – С. 67–131.
2. *Плахина, А. В.* Романы Кристофа Рансмайра и своеобразие австрийской прозы 1980-х-1990-х годов. К проблеме национальной идентичности: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / А. В. Плахина; Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького РАН. – Москва, 2007. – 21 с.
3. *Ransmayr, Ch.* Die letzte Welt / Ch. Ransmayr. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. – 275 S.